

جامعه شناسی توسعه

دکتر محمد تقی شیخی

(دانشیار دانشگاه الزهراء)

نشر حریر

انتشارات حریر

میدان انقلاب . تالار کتاب . شماره ۱۹ . تلفن ۶۶۴۱۶۹۶۱ - ۶۶۹۶۵۴۲۶

جامعه‌شناسی توسعه

مؤلف : دکتر محمدتقی شیخی

ناشر : انتشارات حریر

لینوگرافی : مهرانگار

چاپ اول : ۱۳۸۵

چاپخانه نگاران شهر - ۱۵۰۰ نسخه

۲۵۰۰ تومان

شیخی، محمدتقی، ۱۳۲۶-

جامعه‌شناسی توسعه / محمدتقی شیخی. - تهران : نشر حریر، ۱۳۸۴.

۲۱۶ ص. : جدول.

ISBN 964-93342-9-7

Sociology of Development.

عنوان به انگلیسی :

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.

۱. رشد اقتصادی _ جنبه‌های جامعه‌شناسی. ۲. رشد اجتماعی. ۳. رشد اقتصادی _ ایران.

الف. عنوان.

۳۰۶/۳

۱۹۹۵۹ - ۸۴م

۲ ج ۹ ش / ۷۵ HD

کتابخانه ملی ایران

فهرست مندرجات

۹	مقدمه
۱۱	فصل اول: مفهوم و ماهیت توسعه
۱۳	ابعاد جامعه‌شناسی توسعه
۱۹	اصالت جامعه‌شناسی توسعه
۲۲	ماشین و توسعه
۲۶	روابط رسمی تولید
۳۱	صنعت، توسعه و جامعه
۳۵	فرهنگ و توسعه
۳۶	فرهنگ و توسعه
۴۰	اثرات توسعه صنعتی بر جامعه
۴۵	جامعه شهری - صنعتی
۴۷	منابع
۴۹	فصل دوم: توسعه و تغییرات اجتماعی
۵۰	صنعت‌گرایی و توسعه
۵۳	صنعتی شدن، توسعه و نوسازی
۶۰	علم و تکنولوژی
۶۱	آثار تکنولوژی بر جامعه
۶۶	صنعت‌گرایی و صنعت‌گرایی
۶۷	نظریه تحول
۷۱	منابع
۷۳	فصل سوم: توسعه و صنعت
۷۳	تبیین توسعه و صنعت

۷۵	شهرنشینی
۷۸	نوسازی و توسعه
۷۹	شهر و صنعتی شدن
۸۱	تعلیم و تربیت، صنعتی شدن و توسعه
۸۲	اصلاحات آموزشی
۸۲	آموزش و توسعه ملی
۸۴	توسعه و چالش‌های اقتصادی، اجتماعی و محیطی
۸۹	تأثیر جمعیت بر محیط
۹۴	برنامه‌ریزی شهری / توسعه (الگوری سنگاپور)
۹۵	وضعیت مسکن
۹۶	اصلاحات و پیشنهادات
۹۸	منابع
۹۹	فصل چهارم: توسعه در عصر اطلاعات
۱۰۶	تأثیر تکنولوژی بر نیروی انسانی
۱۰۸	تأثیر تکنولوژی اتوماسیون بر کارگران
۱۰۹	جامعه روبه تحول
۱۱۲	۱- مکتب کارکردگرایی
۱۱۳	۲- مکتب تضاد
۱۱۳	روابط صنعتی
۱۱۵	اهداف و روابط صنعتی
۱۱۶	چگونگی ایجاد روابط صنعتی مطلوب
۱۱۷	روابط کار
۱۱۹	منابع
۱۲۱	فصل پنجم: نقش جمعیت در توسعه
۱۲۲	جمعیت و توسعه
۱۲۴	ارزیابی داده‌های جمعیتی
۱۳۰	موالید، باروری و توسعه
۱۳۶	ارزیابی وضعیت زناشویی و توسعه
۱۳۹	مقایسه شاخص‌های جمعیت و توسعه
۱۴۳	امید زندگی و توسعه
۱۴۴	منابع

۱۳۵	فصل ششم: سالمندی و توسعه
۱۴۵	تبیین جمعیت سالمند
۱۵۰	نگاه جامعه به پدیده سالمندی
۱۵۲	سیمای کمی سالمندی
۱۵۴	روند سالمند شدن
۱۵۸	سیاست‌های مربوط به سالمندی جمعیت
۱۶۲	منابع
۱۶۳	فصل هفتم: توسعه اجتماعی و اقتصادی در جهان اول و جهان سوم
۱۶۸	روند دستیابی به توسعه
۱۷۲	عوامل تغییر و تحول
۱۷۶	چالش‌های پیش‌رو
۱۷۹	اقدام در برابر مسائل
۱۸۰	خلا‌همبستگی
۱۸۲	روند توسعه در جهان اول
۱۸۴	سنجش ملل جهان اول
۱۸۷	ریشه‌های توسعه‌یافتگی کشورهای جهان اول
۱۸۸	منابع
۱۹۱	فصل هشتم: کیفیت زندگی و توسعه
۱۹۵	شاخص‌های مؤثر در کیفیت زندگی
۱۹۶	تعاریف و روش‌های اندازه‌گیری
۱۹۸	طرح مطالعه اندازه‌گیری سطح زندگی
۲۰۱	کیفیت زندگی در ایران
۲۰۲	مقایسه شاخص‌های کیفیت زندگی
۲۰۶	شاخص توسعه انسانی
۲۱۰	منابع

فهرست جداول و نمودارها

۱۱۱	جدول ۱ - جامعه صنعتی در برابر جامعه مبتنی بر اطلاعات
۱۲۶	جدول ۲ - جمعیت جهان در سال‌های ۲۰۲۰-۱۹۵۰ (واحد: میلیارد نفر)
۱۲۸	جدول ۳ - میزان مرگ و میر عمومی در انگلستان
۱۲۸	جدول ۴ - میزان مرگ و میر اطفال در انگلستان طی قرون

- جدول ۵ - میانگین سن ازدواج برحسب جنس و درصد زنان ازدواج کرده ۱۹-۱۵ ساله و ۲۴-۲۰ ساله چند کشور منتخب ۱۳۵
- جدول ۶ - میزان کل باروری و باروری ویژه گروه‌های سنی ۱۹-۱۵ ساله منطقه اسکاپ ۱۳۶۲۰۰۱
- جدول ۷ - توزیع درصدی زنان در هند برحسب سن و وضعیت زناشویی (۱۹۷۱) ۱۳۸
- جدول ۸ - جمعیت جهان به تفکیک نقاط عمده در سال‌های ۱۹۹۴ و ۲۰۰۴ و میانگین میزان رشد سالانه آن بین سال‌های ۲۰۰۴-۱۹۹۴ (درصد) ۱۶۵
- جدول ۹ - مقایسه اجزاء شاخص‌های توسعه انسانی در کشور روبه توسعه ۲۰۷
- جدول ۱۰ - شاخص توسعه انسانی کشورهای جهان در دهه ۱۹۹۰ ۲۰۷
- جدول ۱۱ - مقایسه شاخص توسعه انسانی چند کشور منتخب در دو دوره ۲۱۰
- نمودار ۱ - ارتباط عوامل توسعه ۸۴
- نمودار ۲ - روند بهره‌وری ۱۰۳
- نمودار ۳ - فرآیند دستیابی به کیفیت زندگی و رضایت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۲۰۵

بسمه تعالی

مقدمه

در بحث جامعه‌شناسی توسعه، بسیاری از متفکرین توسعه تأکید بر ایجاد آن‌گونه «فضای سیاسی» دارند تا کشورهای روبه توسعه بتوانند اصلاحات و برنامه‌هایی تدوین نمایند، که بر آن اساس سطح زندگی مردم خود را ارتقاء بخشند. پیش گرفتن سیاست‌ها و استراتژی کاهش فقر نیز به‌طور عام از جمله اهداف کلان مطالعات توسعه به حساب می‌آید. کتاب حاضر به عنوان راهنمای مقدماتی برای علمای اجتماعی با توجه به مسائلی که در عصر حاضر در زمینه‌های مختلف پدید می‌آید، تدوین شده است. در آن، دیدگاه‌های مختلف در تبیین مفهوم توسعه، تغییرات اجتماعی و ارتقاء کیفیت زندگی مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است.

مجموعه‌ای از ادبیات مربوط به مسائل توسعه که از دهه ۱۹۶۰ به بعد آغاز گردیده، در این کتاب در قالب‌های مختلف مورد مطالعه قرار گرفته است. همین‌طور، متون ارائه شده در کتاب حاضر خود درآمدی اساسی بر مسائل توسعه است. درحالی‌که مؤلف در این کتاب به فرآیندهای عمومی تغییرات اجتماعی در جهان سوم مشتمل بر صنعتی شدن و شهرنشینی می‌پردازد، راهکارهای مؤثر دستیابی به توسعه را نیز شناسایی و معرفی می‌نماید. این نکته نیز قابل ذکر می‌باشد که جامعه‌شناسی توسعه صرفاً نمی‌بایست به جوامع جهان سوم بپردازد، بلکه در قالب مقایسه‌ای تجارب کشورهای صنعتی را نیز می‌بایست بررسی و آزمون نماید، که در این کتاب موضوع مورد نظر رعایت گردیده است. توسعه به‌عنوان جریانی چند بُعدی از طریق نوسازی و مدرنیزاسیون در بخش‌های

علمی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سایر زمینه‌های وابسته قابل تحقق است؛ و در آن ارتقاء کیفیت زندگی در نهایت مراد است. به عبارت دیگر، در جریان توسعه، موج‌نوسازی می‌بایست تمامی بخش‌های مختلف از کشاورزی تا آموزش، ارتباطات، بهبود و افزایش تولید ناخالص ملی (GNP) و ... را تحت تأثیر قرار دهد.

جامعه‌شناسی توسعه تلاش بر این دارد تا تعاملات اجتماعی را هر چه بیشتر متناسب و هماهنگ نموده، به نحوی که به دنبال آن جامعه حرکت عادی خود را بتواند دنبال نماید. در آن، از میان برداشتن فاصله‌ها و تضادهای اجتماعی می‌بایست در اولویت قرار گیرد تا عملکردهای اجتماعی به خوبی تحقق یابد. این حرکت نیز نیاز به مدیریت خاص خود دارد. توسعه از طریق صنعتی شدن تغییر و تحول در ابعاد و بخش‌های مختلف را به دنبال می‌آورد، و آن خود در قالبی زنجیره‌ای و تکاثری پیشرفت‌های بیشتری را نیز به همراه دارد. در این حرکت و جهت تحقق اهداف توسعه، همکاری و مشارکت‌های ملی و بین‌المللی نیز ضروری و اجتناب‌ناپذیر است.

توسعه به مفهوم جدید آن همانا وجه اشتراکی در سلائق افراد در زمینه‌های مختلف هنر، لباس، غذا و ... در جوامع مختلف به وجود آورده است. توسعه تکنولوژی در این حرکت نقشی مؤثر داشته است. همین‌طور، توسعه به معنای عام آن موجبات امنیت همه‌جانبه را در جامعه فراهم می‌آورد. با توجه به تغییر ساختار جمعیت، و به‌ویژه با سالمند شدن جمعیت، نیاز به اجرای طرح‌های توسعه برای این گروه سنی بسیار مؤثر و معنی‌دار است. دستیابی به توسعه نیز در شرایطی تحقق می‌یابد که هماهنگی بین نهادهای مختلف وجود داشته باشد. بنابراین، توسعه بعنوان یک جریان نیاز به سرمایه‌گذاری، همکاری، نظارت مستمر و مدیریت مطلوب دارد. از سوی دیگر، فرآیند توسعه که خود کیفیت زندگی را تحت تأثیر قرار می‌دهد، بر حسب فرصت‌ها و امتیازاتی که برای مردم برجای می‌گذارد، ارزیابی می‌گردد.

دکتر محمدتقی شیخی

زمستان ۱۳۸۴